

»ČAS MERJEN Z VATLOM IN PLATNO S STOPINJAMI«

Vilfan kot kritik nekaterih zakoreninjenih predstav o slovenski zgodovini

PETER ŠTIH

Temeljne predstave, ki jih imajo Slovenci o svoji zgodovini in ki – če odmislimo avtohtonistične teorije – povezujejo njene začetke z naselitvijo Slovanov, oziroma običajneje že kar z naselitvijo Slovencev in s Karantanijo, so se začele oblikovati v času, ko so se Slovenci konec 18. stoletja začeli oblikovati kot narod. To seveda ni naključno, kajti oblikovanje novega, nacionalnega pogleda na zgodovino je bilo sestavni del njihovega narodnega oblikovanja. Z vzpostavitvijo nacionalne zgodovine, ki je segala v čas kralja Sama in karantanskih knezov so Slovenci dobili enega svojih najpomembnejših identitetnih sider in hkrati enega od najpomembnejših sredstev za svojo narodno legitimacijo, emancipacijo, integracijo in nena zadnje tudi za zamejitev nasproti drugim (narodom).¹

Že Anton Tomaž Linhart, ki stoji konec 18. stoletja na samem začetku slovenskega nacionalnega zgodovinopisja, je postavil tisto temeljno ogrodje razumevanja slovenske preteklosti, ki je nato ostalo nespremenjeno dobrih dvesto let, skorajda do konca 20. stoletja. Konceptualno se je naslonil na tedaj uveljavljajoče se – in pri nas še vedno prevladujoče – razumevanje, ki je jezikovne skupnosti izenačevalo z etničnimi skupnostmi. Tako je zaradi jezikovne kontinuitete, ki povezuje sodobno slovenščino z jezikom alpskih Slovanov, lahko podaljšal tudi nacionalno zgodovino Slovencev v zgodnji srednji vek in je vanjo lahko vključil tudi slovansko Karantanijo. Linhart in njegov koncept sta tako že v zgodnjem srednjem veku videla v Slovencih jasno zamejeno, od ostalih razlikujočo se zgodovinsko, etnično, jezikovno in kulturno skupnost z nesporno kontinuiteto. S tem konceptom, ki je v ospredje postavljal jezikovne in etnološke momente, so Slovenci dobili svojo lastno zgodovino v času, ki so ga tudi drugi evropski narodi smatrali za svojo zibelko. Da pa je bila s tem zgodovina retrogradno nacionalizirana in narodna zgodovina Slovencev projicirana nazaj v obdobja, ko Slovenci kot posebna etnična (in ne-

¹ Gl. Štih, Peter: Poglavje iz nacionalizirane zgodovine ali O zgodnesrednjeveških začetkih zgodovine Slovencev. Mlinaričev zbornik 1. Studia Historica Slovenica. Maribor: Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča, 5, 2005, str. 107 sl.

mara tudi jezikovna) skupnost sploh še niso obstajali, tega se seveda Linhart, pa tudi zgodovinarji kasneje še niso zavedali.

Poleg koncepta nacionalne zgodovine Slovencev pa je Linhart v svojem nemško napisanem Poskusu zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije (1788, 1791) načrtno tudi že razvojno linijo taiste zgodovine, ki še danes tvori hrbtenico slovenskega pogleda na lastno preteklost in ki jo po začetnem slavnem in afirmativnem obdobju zaznamuje tisočletno trpljenje pod jarmom tujih gospodarjev. Oboje je imelo daljnosežne posledice za oblikovanje slovenske zgodovinske zavesti, še zlasti, ko je slovensko zgodovinopisje v 20. stoletju povzdignilo Linhartov koncept na piedestal edinega legitimnega koncepta slovenske zgodovine.²

Skladno s temi konceptualnimi izhodišči in predstavami, ki so najprej povezale jezikovno z etničnim, oboje nato z nacionalnim in vse skupaj končno še z državnim, je bila Karantanija, ki predstavlja najstarejšo državno tvorbo vzhodnoalpskega prostora po koncu antike, razumljena kot država Slovencev, karantanski knezi Borut, Gorazd, Hotimir in drugi pa kot knezi (karantanskih) Slovencev (in ne Karantancev), obred ustoličevanja, s katerim so bili umeščeni v svojo kneževsko oblast, pa je bil razumljen kot izraz slovenske in ne karantanske državnosti. Temu odgovarjajoč je bil tudi tisti prostor, ki so ga v vzhodnih Alpah naselili Slovani in je na severu segal do Donave in še čez, opredeljen kot naseljitveno področje Slovencev.³

V teh predstavah je nato podreditev Frankom v začetku 9. stoletja pomenila veliko prelomnico v zgodovini Slovencev: z njo so izgubili politično samostojnost, ki ji je sledila družbena marginalizacija. Socialne posledice teh političnih sprememb so bile, da je »slovenska družba izgubila vladajoči družbeni razred, ki so ga zamenjali tuji gospodarji. To je bilo odločilno za bistveno spremembo v slovenski zgodovini: Slovenci so omejeni poslej le na nižje družbene sloje. Slovenec in kmet na Slovenskem pomeni skozi dolga stoletja skoraj isto.«⁴ Na to politično in socialno katastrofo pa se je navezovala še etnično-narodnostna. Kajti Slovenci so v

² Za Linhartov pomen v slovenskem zgodovinopisju gl. nazadnje Štih, Peter: Linhart kot zgodovinar. Anton Tomaž Linhart. Jubilejna monografija ob 250-letnici rojstva. Ljubljana: Slovenski gledališki muzej in Muzej radovljanske občine, 2005, str. 291 sl.

³ Najbolje to percepcijo ilustrira zgodovinska karta, ki jo je 1933 prvič objavil Milko Kos in ki je kasneje doživela celo vrsto ponatisov; eden med zadnjimi je v: Zgodovina Slovencev (ur. Meta Sluga). Ljubljana: Cankarjeva založba, 1979, str. 105. Za kritiko te percepcije in te karte gl. Štih, Peter: Miti in stereotipi v podobi starejše slovenske nacionalne zgodovine. Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino. Zbornik 33. zborovanja Zveze zgodovinskih društev Slovenije, Kranj 19.–21. oktober 2006 (ur. Mitja Ferenc in Branka Petkovšek). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2006, str. 34.

⁴ Grafenauer, Bogo: Zgodovina slovenskega naroda 2. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1965, str. 135.

9. stoletju dosegli »svoj največji nacionalno-teritorialni obseg«, nato pa je sledila »denacionalizacija slovenske zemlje od nemške strani« in v drugi polovici 10. stoletja se je začelo »veliko raznarodovanje.« Nemški gospodarji in njihovi kolonisti so do konca srednjega veka germanizirali skoraj dve tretjini »slovenskega narodnostnega ozemlja« in slovensko-nemška etnična meja se je z Donave premaknila tako rekoč na koroško Dravo.⁵

Slovensko zgodovino visokega in poznega srednjega veka naj bi tako opredeljevala zgodovina kmeta-Slovenca in jo s tem omejevala »skoraj izključno na probleme družbenega razvoja.« Njeno težišče se je tako zlasti po drugi svetovni vojni premaknilo na »gospodarski in družbeni razvoj« in na »proučevanje širokih slovenskih ljudskih množic.« V naraciji narodne zgodovine, ki je izhajala iz podmene, da je bila slovenska zgodovina »v prvi vrsti kmečka zgodovina« in da je zgodovina kmeta »središče vse zgodovine slovenskega ljudstva« do 18. stoletja,⁶ so tako prevladovala teme, ki so govorile o družbenem, pravnem in gospodarskem položaju kmeta ter njegovem puntarstvu, upravi podeželja, poljski razdelitvi, kolonizaciji, germanizaciji, spreminjanju narodnostne meje ipd. Te in podobne teme so bile za razliko od »politične preteklosti« razumljene kot izrazito »slovenske« in zato ne čudi, da so bili v takšnem konceptu kmečki upori ocenjeni kot poglavje, »ki sodi med najpomembnejše in najbolj naše v naši zgodovini.«⁷

Takšna koncepcija narodne zgodovine in na njej temelječa zgodovinska zavest sta torej zgodovinsko oblikovanje Slovencev razumeli prvenstveno genealoško in ne sociološko, v smislu, da so Slovenci skupnost istega izvora; ta pa je bil postavljen v jezikovni kontekst. To je imelo za posledico, da so bili v zgodovino Slovencev kot nekaj samo po sebi umevnega vključeni vsi tisti slovansko govoreči prebivalci prostora med Donavo in Jadranom v zgodnjem srednjem veku, ki jih moderno označujemo s pojmom Alpski Slovani. Iz nje pa so bili izključeni vsi tisti prebivalci taistega prostora, ki so govorili drug(e) jezik(e), pa četudi so oboji živeli skupaj, v istih političnih, socialnih, pravnih, ekonomskih in drugih razmerah.

Na podlagi jezika izpeljana etnična diferenciacija pa je imela še eno pomembno posledico za (samo)razumevanje Slovencev: ker so v slovenskem prostoru večino kmečkega in drugih neprivilegiranih družbenih slojev tvorili ljudje, ki so govorili

⁵ Kos, Milko: Kolonizacija in germanizacija slovenske zemlje. Historijski zbornik. Zagreb: Društvo za hrvatsko povijesnicu, 4, 1951, str. 9. sl.; isti, Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja. Ljubljana: Slovenska matica, 1955, str. 138 sl.

⁶ Za zgornje citate gl.: Grafenauer, Bogo: Problemi in naloge slovenskega zgodovinskega v našem času. Zgodovinski časopis. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1, 1947, str. 24; isti, Zgodovina 2, str. 260.

⁷ Kos, Milko: Pregled slovenske historiografije. Kos, Milko: Srednjeveška kulturna, družbena in politična zgodovina Slovencev. Izbrane razprave (ur. Bogo Grafenauer). Ljubljana: Slovenska matica, 1985, str. 17; isti, O nekaterih nalogah slovenskega zgodovinskega. Zgodovinski časopis. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 2–3, 1948–1949, str. 140.

slovenski jezik, je pojem naroda v povezavi s Slovenci dobil izrazito socialno omejeno konotacijo. Tudi na podlagi zgodovinske predstave 19. stoletja, ki je razlikovala med historičnimi narodi z razčlenjeno socialno strukturo (in lastno državo seveda) ter nehistoričnimi narodi, ki vsega tega niso imeli,⁸ je bil pojem slovenskega naroda omejen zgolj na del družbe, samo na nižje socialne sloje, čeprav takšno pojmovanje v bistvu ni združljivo z vsebino, ki jo pokriva pojem naroda. Uspešnost naroda kot družbenega koncepta in ideologije namreč ne temelji na njegovi socialni parcialnosti ali ekskluzivnosti, ampak ravno nasprotno v njegovi socialni vseobsežnosti. Njegova moč temelji na tem, da je v eni zavesti in ideologiji povezal različne sloje družbe: princip egalitarizma, ki je subsumiran v pojmu naroda, kot ga razumemo danes, ni znotraj takšne skupnosti načeloma izključeval nikogar in vsak njegov član, ne glede na svoj socialni položaj, je dobil pravico participirati in odločati v narodovem življenju.⁹

Zato je bilo seveda v naraciji takšne socialno ohromljene zgodovine družbenim elitam namenjena skromna pozornost. Plemstvo in meščanstvo, ki je bilo zaradi svoje jezikovne prakse opredeljeno kot nemško ali italijansko po nacionalnosti, je bilo stigmatizirano kot tuje in protislovensko. Prapor so v tem pogledu nosili zlasti Nemci oziroma nemško govoreči prebivalci slovenskega prostora, ki so bili slikani kot nacionalni in razredni sovražniki Slovencev. Zlasti negativna je bila podoba plemstva, katerega mesto in vloga znotraj družbe na Slovenskem v predmoderni dobi sta bili prikazovani izrazito shematsko, skrajno poenostavljeno in hkrati zelo skromno. Temu odgovarjajoče je bila tudi državna skupnost, v katero je bila vključena večina slovensko govorečega prebivalstva in v kateri je imelo plemstvo kot »politično ljudstvo« odločilno besedo, opredeljena kot nacionalna država Nemcev, s tem pa kot tuja in sovražna do Slovencev.¹⁰

Do prve kritike tako koncipirane zgodovine Slovencev, ki je po eni strani ločevala, kar je spadalo skupaj, po drugi pa v svoj okvir vključevala vsebine, ki vanjo ne sodijo, je prišlo v začetku osemdesetih let 20. stoletja. Zavedanje, da z Linhartovim konceptom zgodovine Slovencev ni mogoče ustrezno prikazati družbene realnosti na Slovenskem v predmodernem času, je bilo prvič javno artikulirano na zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Celju leta 1982. Premik in kritika sta se zgodila s priznanjem potrebe po reviziji lastne zgodovinske podobe v smislu, da se

⁸ Gl. Zwitter, Fran (s sodelovanjem J. Šidaka in V. Bogdanova): Nacionalni problemi v habsurški monarhiji. Ljubljana: Slovenska matica, 1962, str. 42 sl.

⁹ Prim. Langewiesche, Dieter: Nation, Nationalismus, Nationalstaat in Deutschland und Europa. München: C. H. Beck, 2000, str. 19 sl.; Geary, Patrick J.: Mit narodov. Srednjeveški izvori Evrope. Ljubljana: Studia humanitatis, 2005, str. 19 sl.

¹⁰ Gl. Šuh, Peter: Srednjeveško plemstvo in slovensko zgodovinopisje. Melikov zbornik (ur. Vinko Rajšp et al.). Ljubljana: ZRC, 2001, str. 61 sl.

vanjo vključi tudi plemstvo. To je storil Ferdo Gestrin, ki je kot moderator okrogle mize o Celjskih grofih, ki je bila sploh prva plemiška tema na zborovanju slovenskih zgodovinarjev (*sic!*), izpostavil nujnost, »da sedaj korigiramo celotno stališče do fevdalnega razreda v srednjem veku in da vključimo obravnavo dejavnosti tega razreda v našem okolju v slovensko zgodovino.«¹¹

Potrebo po reviziji socialne podobe starejše slovenske zgodovine je na isti okrogli mizi izpostavila tudi Nada Klaić, profesorica srednjeveške zgodovine na Univerzi v Zagrebu. Slovenskemu zgodovinopisju je očitala, da je imelo v svojem vizirju samo podložnika, medtem ko je plemstvu »rezalo glavo« in s tem (samo) pohabilo lastno zgodovino.¹² Še ostreje je nadaljevala pet let kasneje (1987). Slovenski narod v srednjem veku je označila za »fantomski«, saj jezikovna skupnost s katero je bil izenačevan, še ni narodna skupnost, (Linhartovo) koncepcijo zgodovine Slovencev, s katero slovenski medievisti z naracijo o prvotni svobodi in kasnejšem suženjstvu ter »trpečem Slovincu« in »črnem plemiču« še vedno »zastropeljajo svoj narod«, pa je označila za »strupeno«. Posledice so bile po njenem mnenju »tragične«, saj ima zaradi tako koncipirane zgodovine današnja slovenska javnost zgrešene predstave o življenju svojih prednikov.¹³ V repliki je Bogo Grafenauer, ki je bil takrat po svojem opusu najbolj prominenten predstavnik nacionalnega koncepta srednjeveške slovenske zgodovine, stališče Klaićeve ocenil nič manj kot »napad na slovensko historiografijo v celoti.«¹⁴ A da je bilo v kritiki temperamente profesorice tudi precej resnice, govori že dejstvo, da Grafenauer v svojem odgovoru sploh ni odgovarjal na Klaićine očitke o konceptu slovenske zgodovine, ampak se je osredotočil zgolj na njeno ponesrečeno in površno razlago karantanske zgodovine.

V okvirno istem času kot Klaićeva je še en opazovalec od zunaj – torej z distance – problematiziral ustaljeno naracijo narodne zgodovine Slovencev. Na okrogli mizi o slovenskem zgodovinopisju »danes«, ki je potekala na zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Tolminu leta 1986, je na Dunaju delujoči Walter Lukan s precej bolj izbranimi besedami kot zagrebška profesorica opozoril na tedaj še kar trajajočo nacionalno-ideološko usmerjenost in zamejenost sodobnega

¹¹ Celjani v slovenskem in srednjeevropskem prostoru. Okrogla miza 1. oktobra 1982 na 21. zborovanju slovenskih zgodovinarjev. Zgodovinski časopis. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 37, 1983, str. 93.

¹² Celjani, str. 93, 111.

¹³ Klaić, Nada: K okrogli mizi »Zgodovinopisje na Slovenskem danes«. Prilogi raspravi o današnji slovenski medievistici. Zgodovinski časopis. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 41, 1987, str. 549 sl.

¹⁴ Grafenauer, Bogo: O »(ne)znanstveni fantastiki« v Zgodovinskem časopisu. Odprto pismo prvega glavnega in odgovornega urednika Zgodovinskega časopisa sedanjemu uredniku. Zgodovinski časopis. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 42, 1988, str. 123.

slovenskega zgodovinarja. To je namreč še vedno nadaljevalo smer »nacionalnega zgodovinarja, ki se je začelo z Linhartom in vidi svojo glavno nalogo v ustvarjanju in izoblikovanju nacionalne tradicije, historične zavesti kot dela nacionalne identitete« in da se »nacionalno zgodovinski vidik pogosto pretirava, ali pa tudi prenaša v stoletja, ki še niso bila ... 'nacionalna'.« Ob tem stanju je Lukan kot postulat slovenskega zgodovinarja izpostavil »preseganje nacionalnega zgodovinarja« in »širšo perspektivo«. ¹⁵

Podobno kritično je deset let kasneje tudi Andreas Moritsch – torej še eden zamejski zgodovinar, ki je lahko z distance in »širše perspektive« opazoval, kaj se dogaja v slovenski historiografiji – opredelil nacionalni okvir kot preozkega za interpretacijo zgodovine in s tem povezal vse večje izgubljanje verodostojnosti narodnozgodovinsko koncipiranih prikazov zgodovine. ¹⁶ Vedno manjšo prepričljivost »nacionalnih zgodovine«, ki vlečejo meje, kjer jih ni bilo in novačijo ljudi za posamezne narode, ko teh še ni bilo, je nazorno ilustriral na primeru prostora na tromeji med Slovenijo, Italijo in Avstrijo. Glede na zgodovinske učbenike, ki jih v šoli uporabljajo otroci iz avstrijskega Podkloštra, italijanskega Trbiža in slovenske Kranjske Gore, živijo tamkajšnji ljudje v treh povsem različnih svetovih, pa čeprav je med naštetimi kraji le nekaj deset kilometrov razlike in čeprav je zgodovina tamkajšnjim ljudem stoletja dolgo tekla enako ali pa vsaj zelo podobno. Z nacionalno razmejitvijo in zamejitvijo zgodovine, ki sugerira, da je imel kmet v Trbižu več skupnega s stanovskim kolegom v Toskani kot z onim iz Kranjske Gore, ta zopet več skupnega z onim iz Prekmurja kot s tistim iz Podkloštra in slednji zopet več skupnega s kmetom iz Weinviertla kot s svojima sotrpina ob zgornji Beli ali Savi, prebivalcem na tromeji ni bila samo kratena njihova skupna zgodovina, temveč še huje: med seboj jih je tudi odtujevala. ¹⁷

Doma, v Sloveniji, pa je imel ob koncu 20. stoletja k tradicionalni in ustaljeni naraciji slovenske narodne zgodovine največ kritičnih pripomb Sergij Vilfan. Ta ugledni pravni zgodovinar je začel na problematičnost in nevzdržnost nekaterih zakoreninjenih predstav in trditev opozarjati šele v svojih poznih tekstih, ki so bili

¹⁵ Zgodovinarje na Slovenskem danes. Zgodovinski časopis. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 41, 1987, str. 161 sl.

¹⁶ Moritsch, Andreas: Narodna identiteta – nujnost ali anahronizem? Avstrija-Jugoslavija-Slovenija. Slovenska narodna identiteta skozi čas (ur. Dušan Nečak). Historia. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1, 1997, str. 33 sl.; isti, »Aber schön wäre es schon, wenn es so gewesen wäre...«. Karantanien – Ostarrichi. 1001 Mythos (Hg. Andreas Moritsch). Unbegrenzte Geschichte – Zgodovina brez meja. Klagenfurt/Celovec-Ljubljana-Wien: Mohorjeva družba/Hermagoras, 5, 1997, str. 11 sl.

¹⁷ Moritsch, Andreas: Einleitung. Alpen-Adria. Zur Geschichte einer Region (Hg. Andreas Moritsch). Klagenfurt/Celovec-Ljubljana/Laibach-Wien/Dunaj: Mohorjeva/Hermagoras, 2001, str. 9. Podrobneje o vzrokih in posledicah teh delitev na tromeji gl. zbornik: Das österreichisch-italienisch-slovenische Dreiländereck. Ursachen und Folgen der nationalstaatlichen Dreiteilung einer Region (Hg. Tina Bahovec – Teodor Domej). Klagenfurt/Celovec-Ljubljana/Laibach-Wien/Dunaj: Mohorjeva/Hermagoras, 2006.

objavljeni le malo pred njegovo smrtjo ali pa celo po njej. Zlasti jasno je svoja tozadевна stališča in mnenja izpostavil v predavanju o Slovencih kot kmečkemu narodu iz leta 1993 in prispevku o razmerju med kulturno in narodno skupnostjo iz leta 1994, nadalje v referatu o državi in deželi iz leta 1995, v nekaterih poglavjih svoje izjemne monografije o Slovencih in zgodovinski pravotvornosti, ki je leta 1996 izšla le nekaj mesecev po avtorjevi smrti in končno še v prispevku o zgodovinskih stereotipih v alpsko-jadranskem prostoru, ki pa je bil objavljen šele leta 2001 v kolektivni monografiji o zgodovini omenjenega prostora.¹⁸

Kdor pozna Vilfanove tekste, bo zlahka ugotovil, da se je njegovo kritično mnenje o nekaterih temeljnih potezah, ki naj bi jih imela slovenska zgodovina, izoblikovalo postopoma in da je šele na svoja stara leta to tudi jasno formuliral. Ko prebiramo njegovo monumentalno *Pravno zgodovino Slovencev*,¹⁹ v njej še ne bomo našli tistega duha, ki preveva približno petintrideset let mlajšo, a nič manj pomembno knjigo o zgodovinski pravotvornosti. Eno od osnovnih izhodišč te knjige, ki ga je Vilfan izrazil že kar v prvem odstavku uvoda, je, da je znanost pri obravnavi (pravne) zgodovine izhajala iz časa svojega etabliranja v 19. stoletju in da so »pojmi in izrazje, miselnost, vrednote, predstave o nacionalni pripadnosti ... in vrsta drugih okoliščin v tem stoletju postali izhodišča za presojo zgodovine in celo trajne resnice, ki so jih predstavljali iz svojih časov v bližnjo in daljno preteklost.« V tem kontekstu je tudi menil, da je zahteva po jezikovno-nacionalni zavesti v času, ko je še ni bilo, lahko le anahronistična.²⁰ V kolikor bi imel Vilfan ta in podobna spoznanja, ki jih srečujemo v njegovih poznih tekstih in katerih skupno sporočilo je, da so nacionalne ideologije 19. stoletja ukrojile zgodovino po lastni meri in ji s tem nadele nacionalni korzet, izoblikovana že v šestdesetih letih 20. stoletja, potem je sklepati, da svoje *Pravne zgodovine* npr. ne bi naslovil z ozirom na Slovence in to kar od naselitve naprej. S tem naslovom, ki pa nemara ni bil povsem po njegovem okusu,²¹ je namreč postavil knjigo v kontekst nacionalno koncipirane zgodovine, kakršno je tedaj reprezentirala *Zgodovina Slovencev Milka Kosa*,²² ki se je v naslovu tudi začela že kar z njihovo naselitvijo in je tako suge-

¹⁸ Gl. Samec, Drago: *Bibliografija akad. prof. dr. Sergija Vilfana. Vilfanov zbornik. Pravo – zgodovina – narod* (ur. Vincenc Rajšp – Ernst Bruckmüller). Ljubljana: ZRC, 1999, str. 55 sl.

¹⁹ Vilfan, Sergij: *Pravna zgodovina Slovencev od naselitve do zloma stare Jugoslavije*. Ljubljana: Slovenska matica, 1960, ²¹1996.

²⁰ Vilfan, Sergij: *Zgodovinska pravotvornost in Slovenci. Pravna obzorja*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 5, 1996, str. 17, 20.

²¹ Kot mi je namreč na samem simpoziju o Vilfanu, potem, ko sem predstavil svoj referat, povedal Vilfanov dolgoletni sodelavec prof. dr. Jože Zontar, je Vilfan svojo *Pravno zgodovino* leta 1959 napisal (tudi) z mislijo, da si bo z njo vendarle odprl vrata na univerzo, kamor je želel priti in je zato pristal na določene predloge Matičinih recenzentov in urednikov knjige, čeprav se z njimi ni strinjal.

²² Gl. op. 5.

rivala nekaj, česar na začetku srednjega veka ni bilo (namreč niti Slovencev, niti njihove naselitve). Vilfan je tako dal z naslovom svoji Pravni zgodovini videz nacionalnozgodovinsko koncipiranega dela, čeprav po materiji in vsebini to ni in tudi ne more biti – to je zgodovina prav(a), po katerem so živeli ljudje najrazličnejših socialnih, etničnih, jezikovnih in tudi verskih skupin na širšem prostoru današnje Slovenije od zgodnjega srednjega veka naprej.²³

A kot človek, ki je odlično poznal domače zgodovinske vire in hkrati zgodovino v široki perspektivi, je moral Vilfan precej kmalu uvideti problematičnost posameznih zgodovinskih predstav, ki so opredeljevale slovenski pogled na lastno preteklost.²⁴ Centralna med temi predstavami je tista o podrejenem, neenakopravnem, drugorazrednem položaju Slovencev v okviru (Svetega rimskega) Cesarstva (nemške narodnosti), ki da se kaže na političnem, socialnem, jezikovnem, kulturnem in drugih področjih in ki je povzeta v sintagmi »hlapčevski mit.« Vilfan je v zgoraj omenjenih tekstih v različnih kontekstih neprestano opozarjal, da so trditve o večkratno zapostavljenem položaju slovensko govorečega prebivalstva (kasnejših Slovencev) v okviru Cesarstva in habsburških dežel anahronistične.²⁵ Kajti ob trditvah, da so Slovenci večino svoje zgodovine živeli v tuji državi, v kateri je bil njihov jezik zapostavljen in v kateri so bili kot kmetje ter Slovenci hkrati še zlasti hudo izkoriščani, se v zamejenosti modernih predstav in kategorij pozablja, da v prednacionalnem, to je predmodernem času, sploh ni bilo držav, katerih politične meje bi se skušale pokriti z jezikovnimi ali etničnimi okvirji. Nacionalna država, ki je šele v 19. stoletju dobila današnji pomen vsakemu narodu pripadajoče lastne države, ni nič drugega kot produkt nacionalizma. Med zgodnje-srednjeveškimi državnimi tvorbami, ki so bile etnično opredeljene, in modernimi državami, ki so nacionalno opredeljene, pa ležijo dolga stoletja, v katerih se je država oblikovala po kriterijih, ki niso bili niti etnično-plemenski niti nacionalni: pri nas in v nemškem prostoru se je tako manifestirala v obliki dežel, v Italiji pa npr. v obliki mestnih držav. Zato je tudi tolikokrat apostrofirana kontinuiteta in

²³ V tem oziru je zelo zanimiv tudi naslov njegove zadnje knjige Zgodovinska pravotvornost in Slovenci, ki v nemškem povzetku zgodovinsko pravotvornost ne povezuje z etnikom, ampak prostorom (Die historische Fähigkeit zur Rechtbildung und die Slowenien) in ki je po mojem mnenju natančnejši in pravilnejši, saj je številne pravne običaje, ki jih obravnava to delo, seveda prakticiralo tudi neslovensko govoreče (kmečko) prebivalstvo slovenskega prostora.

²⁴ Tako je že leta 1974 pokazal, da srednjeveška germanizacija ni bila nobena načrtna politika nemške ekspanzije, ki bi imela nacionalne cilje, ampak da je šlo za povsem naraven in običajen gospodarsko pogojen zgodovinski proces, ki nima nič skupnega z germanizacijo, kateri so bili v 19. stoletju in kasneje izpostavljeni Slovenci na Koroškem in Štajerskem. Gl. Vilfan, Sergij: Die deutsche Kolonisation nordöstlich der oberen Adria und ihre sozialgeschichtlichen Grundlagen. Die deutsche Ostsiedlung des Mittelalters als Problem der europäischen Geschichte (Hg. Walter Schlesinger). Vorträge und Forschungen. Sigmaringen: Jan Thorbecke, 18, 1974, str. 567 sl.

²⁵ Najizraziteje v Vilfan: Zgodovinska pravotvornost, str. 44 sl.

ravna razvojna linija, ki naj bi povezovala kraljstva zgodnj srednjeveških ljudstev z modernimi nacionalnimi državami, samo navidezna.²⁶

Nasploh sta narodnostna pripadnost in nacionalna država kategoriji modernega sveta, ki ju srednji vek ni poznal in srednjeveški vladarji neke nacionalne politike v današnjem smislu niso nikoli vodili. Zato je Vilfan povsem upravičeno opozoril, da poenostavitve, ki jih srečujemo tudi v slovenskih tekstih in ki srednjeveško Cesarstvo že od časov Karla Velikega označujejo s pridevnikom »nemške narodnosti«, ustvarjajo napačen vtis, »kot da gre od samega začetka za zavestno in hote-no nemško 'nacionalno' državo z vsemi lastnostmi nacionalnih držav 19. stoletja.«²⁷ V resnici je bilo Cesarstvo, katerega vladarji so nosili naslov rimskih (in ne nemških) cesarjev, v srednjem veku, pa tudi še kasneje večetnična in večjezična skupnost, v kateri slovenski izvor in slovenski jezik posameznika sama po sebi nista imela nobene negativne konotacije. Še več. V pravnem oziru slovenski jezik sploh ni bil zapostavljen ali postavljen na nižjo stopnjo kot nemški. Je pa hkrati tudi res, da je v Cesarstvu iz pragmatično-kvantitativnih razlogov prevladovala nemščina, a zato drugi jeziki niso bili omejevani, tudi ne iz nagibov, kakršni so bili kasneje nacionalni.

Tudi ne drži mnenje, da je bil v tej državi – pa naj imamo v mislih širše Cesarstvo ali pa ožje dežele – slovenski kmet še posebej ostro izkoriščan. Odnos in razmerje te države do slovenskega kmeta je bilo v osnovi enako, kot ga je imela do njegovega bavarskega ali pa češkega vrstnika, ali pa do nemško govorečega »so-deželana« na Koroškem ali Štajerskem. V tem kontekstu je nadvse izpovedno tudi dejstvo, da nimamo do 19. stoletja nobenih informacij, da bi slovensko govoreči ljudje to državo dojemali kot tujo. To oznako in to percepcijo je začela dobivati šele s pojavom nacionalnih gibanj in nacionalne diferenciacije na začetku moderne dobe, ko je bilo staro Cesarstvo, ki sta ga vzpostavila Karel Veliki in Oton I. tako ali tako že mrtvo. In tudi zgodovinske dežele, ki so opredeljevale politično-državni zemljevid slovenskega prostora skozi stoletja, so dobile negativni prizvok šele v času narodnega oblikovanja Slovencev v 19. stoletju, ker so pač postale ovira povezovanju Slovencev v okvir ene politične enote, kot jo je zahteval program Zedinjene Slovenije.²⁸

²⁶ Vilfan, Sergij: Država in dežela od 13. do 18. stoletja. Slovenci in država. Zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. do 11. novembra 1994). Razprave SAZU. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, I/17, 1995, str. 47 sl.; isti, Kulturregion und Nation – Gemeinschaften und Gemeinseimkeiten. Identität und Nachbarschaft. Die Vielfalt der Alpen-Adria-Länder (Hg. Manfred Prisching). Studien zu Politik und Verwaltung. Wien-Köln-Graz: Böhlau, 53, 1994, str. 107; prim. Štih, Peter: Državne tvorbe v srednjem veku na slovenskem ozemlju. Od držav na Slovenskem do slovenske države (ur. Ivan Kordiš). Kočevje: Pokrajinski muzej Kočevje, 2004, str. 13 sl.

²⁷ Vilfan: Država in dežela, str. 57.

²⁸ Vilfan: Država in dežela, str. 58 sl.

»Trditev, da so Slovenci pred približno letom 1800 živeli v tuji državi«, je zapisal Vilfan, »meri čas z vatlom in platno s stopinjami. Po nepotrebnem goji komplekse zgodovinske manjvrednosti. Če bi že nacionalna (v današnjem slovenskem pomenu) nevtralnost stare države bila težko razumljiva za splošno popularizacijo, se vsaj ne bi bilo treba zatekati k tako grobi poenostavitvi, kot je 'tujja' država. Res pa ne gre za 'lastno' nacionalno državo, toda kaj je masam v 13. do 18. stoletju v Evropi sploh bila lastna država? Zgodovina je med tujo in lastno državo spletla vrsto vmesnih oblik, ki naj bodo pač to, kar so bile.«²⁹

Kompleks zgodovinske manjvrednosti pa goji tudi trditev, da so bili Slovenci v zgodovini narod kmetov oziroma celo hlapcev. Ta krilatica je nastala v 19. stoletju in širila je ni samo nemška publicistika, ampak tudi takratna slovenska politika, saj je bil poziv, da se je končno treba upreti tisočletnemu hlapčevstvu in se osvoboditi, zelo uspešna in rado slišana parola politične propagande. Vilfan je tej pejorativno zveneči sintagmi o narodu kmetov postavil pravo mero že s preprostim vprašanjem, katero ljudstvo v Evropi v predmoderni dobi pa ni bilo kmečko. Nič manj pomembno pa ni bilo, da je povsem jasno pokazal, kako je tudi ta predstava odraz razmer v 19. stoletju, ko so Slovenci ob začetku nacionalne diferenciacije in nacionalnih bojev svoj slab socialni položaj projicirali kar na milenij slovenske preteklosti in ga s tem naredili za zgodovinsko konstanto. Na takšen način je nastala domnevna tisočletna specifičnost Slovencev kot kmečkega oziroma podložniškega ali celo hlapčevskega naroda. Drugi pol te iste predstave in njen nič manj temeljni sestavni del pa je podoba socialno privzdignjenega Nemca, ki je kot plemič-tujec skozi celotno zgodovino izkoriščal ubogega Slovenca-kmeta. Ni treba posebej poudarjati, da so tudi tu razmere in stanja v 19. stoletju služile kot model za pretekla stoletja.³⁰

S takšnimi in podobnimi ugotovitvami je postavil Vilfan pod vprašaj eno najbolj vseobsegajočih zgodovinskih predstav Slovencev o svoji narodni preteklosti – to je predstavo o tisočletnem trpljenju in zatiranju slovenskega naroda, ki jo simbolizira geslo o narodu hlapcev in kmetov – in jo razgalil kot mitsko.³¹ Mit o Slovencih kot narodu kmetov in hlapcev je zrasel na eni strani iz pomanjkanja slavne zgodovine, ki je je bilo konec že s propadom Karantanije, in na drugi strani iz potrebe, da se porajajoča narodna skupnost Slovencev definira tudi kot zgodovinska skupnost s povsem jasnim zgodovinskim lokom, ki bo povezoval najzgodnejša obdobja narodove zgodovine s sodobnim časom. A ker je bila v nacionaliziranih in mitiziranih predstavah slavna zgodovina Slovencev omejena le na zgodnji srednji vek, z njo ni

²⁹ Vilfan: Država in dežela, str. 59.

³⁰ Vilfan, Sergij: Slovenci – kmečki narod? 29. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1993, str. 229 sl.

³¹ Vilfan: Slovenci – kmečki narod?, str. 230 sl.; isti: Zgodovinska pravotvornost, str. 41 sl.

bilo mogoče stkati celotnega toka narodove zgodovine. Iz kasnejših obdobj so namreč ob umanjkanju državne tradicije, ki bi si jo lahko »prisvojili«, nacionalno afirmativno nekaj veljali le še protestanski pisci, kmečki upori in deloma celjski grofje. Zato na nekdanji, že zdavnaj minuli gloriiji tudi ni bilo mogoče v celoti zgraditi podobe, ki bo imela za narod zadosten zgodovinski identifikacijski potencial. Najti je bilo treba novo, komplementarno in po možnosti čim bolj preprosto ter udarno formulo, s katero bi lahko zapolnili in razložili tisoč let narodove zgodovine. Našli so jo v mučeništvu, v tisočletnem trpljenju slovenskega naroda – v mitu o hlapčevstvu.³² Tudi njegova podoba pri Slovencih ni nastajala izolirano. Korespondirala je s pogledi, ki sta jih v nemškem prostoru o Slovanih imela npr. Linhartova sodobnika Herder ali Anton in je del širšega socialnozgodovinskega toposa, s katerim je pri nas zvezan še stereotip o Nemcih kot dednih sovražnikih Slovencev.³³

Prav tako je po nemškem vzoru, kjer se je zaradi zgodovinskih okoliščin in v nasprotju s francoskim primerom narodotvorne države razvil koncept državo-tvornega naroda, nastala tudi ideja o Slovencih kot jezikovnem in kulturnem narodu, se pravi predstava o skozi dolga zgodovinska obdobja obstoječi narodni skupnosti, ki jo kot takšno opredelujeta jezik in (ljudska) kultura. Pri tem je Vilfan zlasti opozoril, da se pojma kultura (kamor v najširšem pomenu sodi tudi jezik) in narod praviloma ne pokrivata in da kulturne pokrajine oziroma kulturni krogi praviloma niso etnično pogojeni ter da se meje določenega kulturnega pojava praviloma ne pokrivajo z etničnimi oziroma narodnimi mejami.³⁴ S tem zelo pomembnim metodološkim opozorilom, ki ga je Vilfan ilustriral tudi na slovenskem gradivu, se je še enkrat več pokazalo, do kako velikih interpretativnih zablod in zmot lahko vodi izenačevanje posameznih etničnih (narodnih) skupnosti z jezikovnimi skupnostmi, kulturnimi krogi ali pa arheološkimi kulturami. Da vse navedeno še kako velja tudi za slovenski primer, je na dlani. Spomniti se je le treba, da temelji predstava o Slovencih kot že v zgodnjem srednjem veku izoblikovanem kulturnem in jezikovnem narodu prav na razumevanju, da so jezik, materialna in ljudska kultura etnično pogojeni in etnično (narodno) specifični. Tako se je npr. arheološko köttlaško kulturo interpretiralo kot materialno kulturo karantanskih Slovanov, v alpskoslovanski jezikovni skupnosti tistega časa (če je sploh obstajala kot posebna, od ostalih zamejena jezikovna skupnost) se je videlo že kar narodno skupnost Slovencev in v kozolcu prepoznavalo izraz ljudske kulture Slovencev.

³² Vilfan, Sergij: *Historische Stereotype in der Alpen-Adria-Region*. Alpen-Adria. Zur Geschichte einer Region (Hg. Andreas Moritsch). Klagenfurt/Celovec-Ljubljana/Laibach-Wien/Dunaj: Mohorjeva/Herzog, 2001, str. 46.

³³ Gl. Štuh: *Miti in stereotipi*, str. 39 sl.; isti: *Slovenske predstave o slovensko-nemških odnosih v srednjem veku*. *Studia Historica Slovenica*. Maribor: Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča, 1, 2001, str. 317 sl.

³⁴ Vilfan: *Kulturregion und Nation*, str. 91 sl.

Vilfanove razčlenitve nekaterih temeljnih predstav, ki jih imajo Slovenci o svoji preteklosti, so tako pokazale na zgodovinsko nevzdržnost uveljavljene in tradicionalne podobe slovenske preteklosti. Predstava, ki jo imamo o lastni zgodovini ni toliko zgodovina, ki bi opisovala, kako je nekdaj bilo, ampak prej vizija preteklosti, ki jo je v času narodnega oblikovanja imela slovenska nacionalna elita v povezavi s svojimi politično-nacionalnimi ideali in ki se je v glavnem nespremenjena ohranila v naslednja obdobja vse do danes. »Ob tem so ljudem preteklih stoletij«, piše Vilfan, »pripisovali svoj način življenja, svoje ideale in merila, pričakovali, da so se tega nekoč držali, in nazadnje verjeli, da je človek preteklih stoletij res mislil tako, kot če bi bil živel v meščanski državi. Tako so glede Slovencev presajali v stara obdobja cele sisteme svoje dobe.«³⁵ Takšno početje je označil za nesprejemljivo: »Danes ni več mogoče vrednotiti dogajanja in njihove nosilce po kriterijih, ki jih je postavilo šele 19. stoletje, ni dopustno prenašati pojme nacij iz dobe nacionalnih bojev v obdobja, v katerih je zavest pripadnosti temeljila na drugačnih razmerjih, ni dopustno zahtevati od ljudi preteklih dob miselnosti in želje, ki jih niso mogli imeti, še manj jim je celo pripisovati tak način mišljenja in se nazadnje celo zgražati, kako da niso mislili po naše.«³⁶ Zato je – kot je Vilfan zapisal v zadnjem tekstu, v katerem je obravnaval ustaljene mitske in stereotipne predstave, in ki je bil objavljen šele pet let po njegovi smrti – »naša naloga kot zgodovinarjev, da prinesemo v tradicionalne klišeje nekoliko več realizma, pa čeprav se (ta) ne pusti stlačiti v nekaj omejenih formul.«³⁷

Verjetno se vsi ali pa vsaj velika večina strinjamo s povedanim. Vsaj na načelni ravni. Na konkretnem nivoju pa se mi zdi, da je že nekoliko drugače. V zadnjem času me v to prepričujeta nedavna polemika ob upodobitvi knežjega kamna na »slovenski« strani evrokovanca za dva centa in razprava o mitih in stereotipih v slovenskem pogledu na zgodovino, ki sta pokazali, kako težko se je v praksi odreči in odpovedati simbolom in predstavam iz mitizirane preteklosti. Argumentiran dvom v nedotakljivost nekaterih zgodovinskih ikon je dvignil valove, ki so odplaknili v takšnih vprašanih običajen znanstveni diskurz in naplavili emocionalnega. To je sicer razložljivo in razumljivo, saj vidijo nekateri v tako revidirani zgodovini nevarnost za (oziroma napad na) slovensko identiteto. A zaradi tega bolj kritičnih in nacionalno manj vznesenih pogledov na slovensko zgodovino še ni treba povezovati z nič manj kot – z narodnim renegatstvom (*sic!*),³⁸ danes še komajda poznanim pojmom iz slovenskega narodno-političnega besednjaka 19.

³⁵ Vilfan: Zgodovinska pravotvornost, str. 478.

³⁶ Vilfan: Zgodovinska pravotvornost, str. 481.

³⁷ Vilfan: Historische Stereotype, str. 49.

³⁸ Horvat, Eva: Pogovor s Stanetom Grando. Ločiti zrnje od plev (intervju). Ampak. Ljubljana: Nova revija, 12/7, 2006, str. 13.

stoletja. Stoletja, ki očitno ni zaznamovalo samo slovenskega pogleda na lastno zgodovino, ampak tudi nekatere zgodovinarje, da v nestrpnem duhu tistega časa žigosajo drugače misleče kolege kar z narodnimi odpadniki.

Čisto za konec pa bi rad dodal še tole. Vilfan je menil, da zaradi treznejše, manj klišejske in stereotipne presoje še »ni treba postavljati na glavo slovenske etnogeneze in slovenske zgodovine.«³⁹ A v resnici je naredil točno to. In sicer s tem, da je pokazal, kako je slovenski pogled na lastno zgodovino opredeljen z idejnim in pojmovnim svetom 19. stoletja in s potrebami ter željami, ki so jih tedaj imeli Slovenci; nadalje s tem, da je razkril, kako so bile vse te stvari prenašane v starejša obdobja, ki so bila tako ukrojena po sodobni meri; in končno tudi s tem, da je kot mitske in stereotipne razgalil predstave o Slovincu-kmetu, njegovem tisočletnem trpljenju v tuji državi in sploh njegovi hlapčevski zgodovini. Mislim da danes, na začetku 21. stoletja in po kritiki, ki je argumentirano pokazala na šibkost ali pa celo nevdržnost nekaterih temeljnih predstav o slovenski zgodovini, ni več mogoče vztrajati na zgodovinskem konceptu, vzpostavljenem konec 18. in v 19. stoletju, s katerim ni mogoče ustrezno niti opisati niti razumeti socialnih dimenzij, ki so opredeljevale srednjeveško oziroma predmoderno družbo na Slovenskem. Slovenski položaj danes je radikalno drugačen od tistega v 19. stoletju in temu primerno se je, ali pa bi se vsaj moralo spremeniti tudi dojemanje lastne zgodovine.

Literatura

Celjani v slovenskem in srednjeevropskem prostoru. Okrogla miza 1. oktobra 1982 na 21. zborovanju slovenskih zgodovinarjev. Zgodovinski časopis. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 37, 1983, str. 93–114.

Das österreichisch-italienisch-slovenische Dreiländereck. Ursachen und Folgen der nationalstaatlichen Dreiteilung einer Region (Hg. Tina Bahovec – Teodor Domej). Klagenfurt/Celovec-Ljubljana/Laibach-Wien/Dunaj: Mohorjeva/Hermagoras, 2006.

Geary, Patrick J.: Mit narodov. Srednjeveški izvori Evrope. Ljubljana: Studia humanitatis, 2005.

Grafenauer, Bogo: O »(ne)znanstveni fantastiki« v Zgodovinskem časopisu. Odprto pismo prvega glavnega in odgovornega urednika Zgodovinskega časopisa sedanjemu uredniku. Zgodovinski časopis. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 42, 1988, str. 121–123.

Grafenauer, Bogo: Problemi in naloge slovenskega zgodovinopisja v našem času. Zgodovinski časopis. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1, 1947, str. 11–30.

Grafenauer, Bogo: Zgodovina slovenskega naroda 2. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 21965.

Horvat, Eva: Pogovor s Stanetom Grando. Ločiti zrnje od plev (intervju). Ampak. Ljubljana: Nova revija, 12/7, 2006, str. 11–16.

Klaić, Nada: K okrogli mizi »Zgodovinopisje na Slovenskem danes«. Prilog raspravi o današnji slovenski medievistici. Zgodovinski časopis. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 41, 1987, str. 549–555.

Kos, Milko: Kolonizacija in germanizacija slovenske zemlje. Historijski zbornik. Zagreb: Društvo za hrvatsko povijesnicu, 4, 1951, str. 9–19.

³⁹ Vilfan: Zgodovinska pravotvornost, str. 480.

Kos, Milko: O nekaterih nalogah slovenskega zgodovinopisja. *Zgodovinski časopis*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 2–3, 1948–1949, str. 135–143.

Kos, Milko: Pregled slovenske historiografije. Kos, Milko: Srednjeveška kulturna, družbena in politična zgodovina Slovencev. Izbrane razprave (ur. Bogo Grafenauer). Ljubljana: Slovenska matica, 1985, str. 7–20.

Kos, Milko: Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja. Ljubljana: Slovenska matica, 1955.

Langewiesche, Dieter: Nation, Nationalismus, Nationalstaat in Deutschland und Europa. München: C. H. Beck, 2000.

Moritsch, Andreas: »Aber schön wäre es schon, wenn es so gewesen wäre...«. Karantanien – Ostarrichi. 1001 Mythos (Hg. Andreas Moritsch). Unbegrenzte Geschichte – Zgodovina brez meja. Klagenfurt/Celovec-Ljubljana-Wien: Mohorjeva/Hermagoras, 5, 1997, str. 11–23.

Moritsch, Andreas: Einleitung. Alpen-Adria. Zur Geschichte einer Region (Hg. Andreas Moritsch). Klagenfurt/Celovec-Ljubljana/Laibach-Wien/Dunaj: Mohorjeva/Hermagoras, 2001, str. 7–10.

Moritsch, Andreas: Narodna identiteta – nujnost ali anahronizem? Avstrija-Jugoslavija-Slovenija. Slovenska narodna identiteta skozi čas (ur. Dušan Nečak). *Historia*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1, 1997, str. 33–40.

Samec, Drago: Bibliografija akad. prof. dr. Sergija Vilfana. Vilfanov zbornik. Pravo – zgodovina – narod (ur. Vincenc Rajšp – Ernst Bruckmüller). Ljubljana: ZRC, 1999, str. 55–77.

Štih, Peter: Državne tvorbe v srednjem veku na slovenskem ozemlju. Od držav na Slovenskem do slovenske države (ur. Ivan Kordiš). Kočevje: Pokrajinski muzej Kočevje, 2004, str. 13–46.

Štih, Peter: Linhart kot zgodovinar. Anton Tomaž Linhart. Jubilejna monografija ob 250-letnici rojstva. Ljubljana: Slovenski gledališki muzej in Muzej radovljiške občine, 2005, str. 291–310.

Štih, Peter: Miti in stereotipi v podobi starejše slovenske nacionalne zgodovine. Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino. Zbornik 33. zborovanja Zveze zgodovinskih društev Slovenije, Kranj 19.–21. oktober 2006 (ur. Mitja Ferenc in Branka Petkovšek). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2006, str. 25–47.

Štih, Peter: Poglavlje iz nacionalizirane zgodovine ali O zgodnjerednjeveških začetkih zgodovine Slovencev. *Mlinaričev zbornik 1*. *Studia Historica Slovenica*. Maribor: Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča, 5, 2005, str. 105–132.

Štih, Peter: Slovenske predstave o slovensko-nemških odnosih v srednjem veku. *Studia Historica Slovenica*. Maribor: Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča, 1, 2001, str. 313–326.

Štih, Peter: Srednjeveško plemstvo in slovensko zgodovinopisje. *Melikov zbornik* (ur. Vinko Rajšp et al.). Ljubljana: ZRC, 2001, str. 61–72.

Vilfan, Sergij: Die deutsche Kolonisation nordöstlich der oberen Adria und ihre sozialgeschichtlichen Grundlagen. Die deutsche Ostsiedlung des Mittelalters als Problem der europäischen Geschichte (Hg. Walter Schlesinger). *Vorträge und Forschungen*. Sigmaringen: Jan Thorbecke, 18, 1974, str. 567–604.

Vilfan, Sergij: Država in dežela od 13. do 18. stoletja. Slovenci in država. Zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. do 11. novembra 1994). *Razprave SAZU*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, I/17, 1995, str. 47–60.

Vilfan, Sergij: Historische Stereotype in der Alpen-Adria-Region. Alpen-Adria. Zur Geschichte einer Region (Hg. Andreas Moritsch). Klagenfurt/Celovec-Ljubljana/Laibach-Wien/Dunaj: Mohorjeva/Hermagoras, 2001, str. 37–49.

Vilfan, Sergij: Kulturregion und Nation – Gemeinschaften und Gemeinsamkeiten. Identität und Nachbarschaft. Die Vielfalt der Alpen-Adria-Länder (Hg. Manfred Prisching). *Studien zu Politik und Verwaltung*. Wien-Köln-Graz: Böhlau, 53, 1994, str. 91–113.

Vilfan, Sergij: Pravna zgodovina Slovencev od naselitve do zloma stare Jugoslavije. Ljubljana: Slovenska matica, 1960, 1996.

Vilfan, Sergij: Slovenci – kmečki narod? 29. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1993, str. 229–243.

Vilfan, Sergij: Zgodovinska pravotvornost in Slovenci. Pravna obzorja. Ljubljana: Cankarjeva založba, 5, 1996.

Zgodovina Slovencev (ur. Meta Sluga). Ljubljana: Cankarjeva založba, 1979.

Zgodovinoписje na Slovenskem danes. Zgodovinski časopis. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 41, 1987, str. 142–172.

Zwitter, Fran (s sodelovanjem J. Šidaka in V. Bogdanova): Nacionalni problemi v habsurški monarhiji. Ljubljana: Slovenska matica, 1962.

ZUSAMMENFASSUNG

»DIE ZEIT IN ELLEN, DIE LEINWAND IN GRAD GEMESSEN«

Vilfan als Kritiker von einigen tief verwurzelten Vorstellungen
in der slowenischen Geschichte

Die slowenische Auffassung von der eigenen Vergangenheit wird von folgender Vorstellung geprägt: Die Anfänge der Geschichte der Slowenen reichen in des Frühmittelalter zurück, als ihre heutige Heimat von den Slawen bzw. oft einfach schon von den Slowenen besiedelt wurde. In dieser frühesten Zeit der Nationalgeschichte seien die Slowenen ein freies Volk mit demokratischen Einrichtungen gewesen, dem es im Kampf mit äußeren Feinden gelungen sei, in Karantanien den ersten eigenen Staat zu schaffen. Bald kam es jedoch zur nationalen und sozialen Katastrophe: die Slowenen hätten sich den Deutschen unterordnen müssen: diese zerstörten Karantanien, machten die Slowenen zu (unfreien) Untertanen und beraubten sie durch planmäßige Germanisierung zweier Drittel ihres Nationalterritoriums. Das einst freie Volk mit eigenen Fürsten wurde zum Bauern- und Knechtenvolk. Die Slowenen hätten für fremde Herren arbeiten müssen und seien von ihnen aufs Äußerste ausgebeutet und unterdrückt worden. Anstatt im eigenen Staat lebten sie in einem fremden Staat, in dem die slowenische Sprache zweitrangig war und in dem sie für fremde Ziele und Interessen zu kämpfen hatten. Trotz der Unterdrückung und allen Vernichtungsversuchen sei es den Slowenen gelungen, zu überleben und ihren tausendjährigen Traum wahrzumachen: sie wurden eine moderne Nation – ein Volk mit eigenem Staat.

Die Grundzüge dieser Vorstellung von der eigenen Geschichte gehen in die Zeit zurück, als Ende des 18. Jahrhunderts die allmähliche Herausbildung der slowenischen Nation einsetzte, sie bildete nämlich einen Bestandteil der Nationswerdung. Dieses zweiteilige, aus einer glorreichen und affirmativen Zeit und einer darauf folgenden tausendjährigen Knechtschaft bestehende slowenische Geschichtsbild wurde bereits vom Verfasser der ersten »nationalen« Geschichte der Slowenen A. T. Linhart (1788, 1791) konzipiert und von der slowenischen Geschichtsschreibung unkritisch aufrechterhalten und nahezu bis zum Ende des 20. Jahrhunderts weiter generiert.

Die ersten kritischen Stimmen, welche diese eingefahrene Erzählung der slowenischen Geschichte in Frage stellten, kamen von Außen (Nada Klaić, Walter Lukan, Andreas Moritsch). In Slowenien war es aber in erster Linie Sergij Vilfan, der in einigen seiner Spätwerke in den Neunzigerjahren des 20. Jahrhunderts den problematischen

Charakter und die Unhaltbarkeit von einigen tief verwurzelten Vorstellungen und Behauptungen hinwies, welche nach seinen Worten »die Zeit in Ellen und die Leinwand in Grad messen.« In diesem Zusammenhang sind insbesondere seine Hinweise auf anachrone Behauptungen von der mehrfach benachteiligten Stellung der slowenischsprachigen Bevölkerung im Rahmen des »Deutschen« Reiches und der Habsburgischen Länder zu erwähnen; ferner dass vorationale Zeitalter keine Nationalstaaten kennen und dass deshalb das Syntagma vom Leben in einem fremden Staat sinnlos ist; dass vor der Industrierevolution alle europäischen »Völker« Bauernvölker gewesen sind und dass die Slowenen in dieser Hinsicht keine Ausnahme bilden usw. Vilfan hat mit Recht darauf hingewiesen, dass diese (und ähnliche) Vorstellungen und Behauptungen weniger die geschichtliche Realität als die slowenische Einstellung zur eigenen Vergangenheit im 19. und im Großteil des 20. Jahrhunderts widerspiegeln. Jedenfalls können damit die für die mittelalterliche bzw. vormoderne Gesellschaft prägenden gesellschaftlichen Dimensionen in der Tat weder beschrieben noch begriffen werden; Vilfan meinte, bei diesen überlieferten Klischeevorstellungen wäre ein wenig mehr Realismus sehr vonnöten.

Segij Vilfan, 1992 (v privatni lasti)